

Egy napon — hadd térjek most vissza a múltba a tragikusak között egy nagy árnyra — és Mikes bácsi kúrájára — négy óra körül Krudy Gyula állított be a szerkesztőségbe, ahol egyedül ültem, olvasgattam.

— Hol van Mikes? — kérdezte Gyula bátyánk, a szokott nagyúri grandezzaival, amelynek oly játékos-ellentmondóan sütött át méla szemén a gyermeteg álmódó, és olyan szeretettel fogta meg a kezemet, mintha halálom hírért költötték volna, és most, íme, ott talál, mint máskor, a szerkesztőségi szobában.

— Rövidesen megérkezik, — feleltem én. — Heltainál van, az Athenaeumban. — János bácsi, azaz Heltai Jenő (mert barátilag Jánosnak szoktuk őt hívni), sok egyéb mellett az Athenaeum igazgatója volt; ott ült a kormányosi karosszékben, szundikálva vagy merengve, miközben két lektora, Bókay János és Sárközi György derekasan fütötte, tömte kézirattal az üzemet, lenn, a hajó szellemi gépházában.

— Itt hagynám a novellámat, de pénzt szeretnék Lajostól; azonban mondok én egyet, József. Gyerünk addig a Kis Pipába, ott ettem mostanában a legjobb velőcsontot és kitűnő kadarkájuk van, a Bodroglóközből.

Most is kiderült, mint annyi más alkalommal, hogy nem vagyok egy római jellem; és ami kissé el is szomorított, az volt, hogy lám, ebbe könnyen bele is nyugszom, amikor, Mikes figyelmeztetései ellenére, hogy ne igyam, mert árt nekem, azonkívül, hogy kihajít a szerkesztőségéből, így engedek a kísértésnek. Elmentünk hát Krudyval a Kis Pipába; ez a Múzeum körút és — ha jól emlékszem — a Szentkirály utca sarkán volt.

Leültünk, Krudy töltött, majd a csillogó, rubinszínű kadarka buborékjait nézve a zöld pohárban, így szólt:

— Milyen szépen csillog, játszik a zöldön át ez a sok pirosszemű, apróka démon! Mint a csábító nők szeme, József! Pedig nem szeretem különösebben, csak úgy magáért, az italt; de kell, mert kívánja belül a szomj, a szenvedés, amelybe az ember így is, úgy is belehal; előbb-utóbb belehal, — tette le a poharat és húzta el a száját Ady-pózosan, ami nála, ahogy megállapítottam, hamisan festett.

— Te melyiket szereted jobban, József? — folytatta aztán, — a bort-e, vagy az asszonyokat? Én legjobban szeretem az álmokat. — Szódát fröcscentett a borba, aztán a hirtelen szürkébe borult, felpeszdülö italt egyből kiitta.

— Az álmokat pedig csak a bor adja és az asszonyok. Ez adja a tüzet, a piros, izzó poézist, nem a filozófia; nem az angolok és a németek; a szenvedés adja, az élet, ez az egész itt, — kavarintott a kezével, — s ebbe pedig az ember belehal. Mintsem kiszámítva élni, szürkén: jobb is meghalni, teremtvé és gyorsan. És álmodni, álmodni. barátom! Olyan bolond álmodó, mint én, nem volt a földön, az istenét neki, József!

Gyula bácsival nem egyszer voltam már együtt, de ősi úriságával — s ő erre lelke mélyén sokat adott — nem tartotta összeférhetőnek a káromkodást. Éreztem, ma rendkívüli napja van, mert eme végzetesen költő-embernél a napok mindig különös változatokkal jöttek. Egyszer képes lett volna kihajítani az utcára egy teli-vendéglőnyi embert; aztán váratlanul síró trubadur lett; „egy nyírségi furulya a lelkem”, szokta mondani ilyenkor, s mint megállapítottam, nála szokatlanul banálishan. E pillanatban mindenesetre félve figyelve néztem hirtelen olajos légysággal átfutott tekintetét.

— Ha én nyugaton élek, vagy a szent Puskin hónapban, akár a Péter-Pál kazamatáit is belekalkulálva! Én, Singer és Wolfner s a Magyar Lányok lapja rezedailatú írója! Ha kifutnám magam, úgy, ahogy vagyok, már bennem a tilalom: hová, Gyula? Mesét, csak mesét; szabályosat, érdekeset és közérthetőt! Én pedig szabálytalan vagyok, — sziszegte, fogait összeszorítva — másféle formákra, szavakra, hősökre áll a kezem, mint a többieké és úgy érzem folyton, — még így is, még így is! —, hogy valami meg nem engedetten járok; pedig tudom, ha furcsa is, de nagy, amit csináltam.

Nagyon megzavarva, a szavakat keresve ültem ott; úgy éreztem, ködösen, visszagondolva talán egyszer meg fogom írni mindezt. A bor is kábító zsongással hatott bennem.

— Nézz meg egy magyar író, — lobogott rám lágy, szép tekintete, amelyben egy-egy iszonyú láng is imbolygott itt-ott, — mindegyiknek megtört a szeme, mind önmaga alatt érzi magát; és a harcosa is, mint a ketrecben a vadállat, csak verekszik s elhull reménytelenül. „S akik rácsapnak, hazai varjak”, mondta Bandi szegény. Hazai varjak, barátom.

Gyula bátyám nagyon lágy hangulatban volt; ilyenkor a kezét figyelem, meg a szódásüveget... Istenek, csak egy rosszképű valaki fel ne bukkanjon! Mert akkor...

— Egy magyar író nem lehet úr, csak szolga lehet, félelme lehet, ringyó lehet, egy pénzes úr vagy egy állam szolgája lehet! — folytatta, merev tekintettel, — egy magyar írónak nem lehet hajója a tengeren, mint Byronnak, nem lehet saját szigete, mint Hauptmannak. Hát mért ne lehetne, az istenit neki, József, amikor pedig nekem, Krudynak, egy hajó a tengeren, egy sziget kellene. Abból a nyomorult néhány pengőből, amit Mikestől kapok, mégsem vehetek egy szigetet!

Ittunk és úgy éreztem, rajtam is egyre jobban erőt vesz — no, a bor is megtette a magáét — az elkeseredés.

— Nem a pénzről van szó, nem, — folytatta, hangsúlyként megragadva a szódásüveget, amiközben egy pincérféle, fejét az ajtón bedugva, nagyot köszönt és igen gyorsan visszahúzódott. — Arról van szó, József, hogy egy-egy írásunkkal embereket mozgassunk; hogy egy-egy írásunk, mint egy egész iro-

dalmat, újat, irányt, gyönyörűt, mindenféle utatmutatóan érvényeset jelző, jellemző valami, szántson a világba. *Világirodalom, világirodalom*, hajh! Én tudom, olyast, újat csináltam, vagy akartam, s ki tudja, József, ki tudja?

Kínálta a poharát felém, letette, aztán, fejét az asztalra fektetve, úgy maradt.

En lábujjhegyen kiosontam, majd egy Odyszeiába illő módon visszatértem a szerkesztőségbe; ott, az első emeleten, ahol János, a gondnok a kiskasszát őrizte, amelyből a magyar toll jeleseinek előlegeket folyósított, ráborultam a derék ember vállára s azt mondtam neki, és úgy is éreztem perdöntő határozottsággal, hogy „ez így nem mehet tovább!” Mikes éppen arra jött, csöndesen rámnézett, aztán Martonnak, (aki megnyugtatót, hogy valóban nem mehet így tovább), azt mondta: — Jánoskám, szállítsa haza Fodor urat, ezt a gazembert.

Eppen ott álldogált két szép egyenruhás, sapkás ember, valami újságíróval volt nyilván dolguk testületük ügyében; az egyiknek a kezében valami fúvókás hangszer: az akkoriban nálunk is nagy szerepet játszó üdvhadseregnek két tagja volt.

— Lenn áll a kocsink, boldogok leszünk, ha hazavihetjük kedves testvérünket, — mondta az egyik szépruhás, részvétellel, a Mikestől elhangzott szavakra; és, a kaján Mikes bácsi aszisztálása mellett, már kísérték is lefelé, lankadt akaratú embert, a kocsinhoz. Akkoriban az volt a szokás, hogy ez a kegyes testület, isten kilátásba helyezett különös áldása reményében, hazaszállította a részeket; én meg hervadt ember, viszont, nem kis örömmel, hogy ilyen szépen utazhatom, beültem a szállítókosci-szerűségbe és — egy ittas, nappal is a mézre járó éjszakai pillangó és egy állásnélküli, magát cseppfolyósra ivott borbély társaságában — hazafelé robogtam; miközben a fúvókás hangszer tulajdonosának remeklése, egy kéznél levő kisdob és a vallásos ének mellett, amelynek szövege az volt, hogy „Mentsd meg, Uram, kárhozattól lelkeinket” — s amelybe az állásnélküli borbély a „sej-haj, mi vidám bohém fiúk” melódiáit rikkantotta bele, fejedelmien hazahajtottam.

Mint ezekből is kiderül, ami az eredeti ötleteket illeti, Mikes bácsi e tekintetben is kifoghatatlan volt.